

บทคัดย่อ

โครงการวิจัยเรื่องการศึกษาการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอ่างน้ำพานแบบมีส่วนร่วมบนรากฐานเศรษฐกิจชุมชน มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาการเปลี่ยนแปลงระบบนิเวศและการพึ่งพาอ่างน้ำพานของชุมชนตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน 2) เพื่อศึกษาปัญหาและพัฒนาศักยภาพการจัดการท่องเที่ยว 3) เพื่อศึกษารูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอ่างน้ำพานแบบมีส่วนร่วมบนรากฐานเศรษฐกิจชุมชน ได้ดำเนินการวิจัยแบ่งออกเป็น 2 ระยะ ระยะที่ 1 การสำรวจข้อมูล ระยะที่ 2 การทดลองเชิงปฏิบัติการ ผลการศึกษา พบว่า

1) การเปลี่ยนแปลงระบบนิเวศและการพึ่งพาอ่างน้ำพานของชุมชนตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ดังนี้ (1) การใช้ประโยชน์จากอ่างน้ำพาน พบว่า “อ่างน้ำพาน” นอกจากเป็นแหล่งเก็บกักน้ำเพื่อใช้ประกอบอาชีพด้านการเกษตร ยังเป็นแหล่งน้ำที่มีความหลากหลายทั้งพันธุ์พืชพันธุ์สัตว์น้ำนานาชนิด และล้อมรอบไปด้วยระบบนิเวศทางธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ พอจำแนกออกเป็นกลุ่มผู้ใช้ทรัพยากรอ่างน้ำพาน จำนวน 13 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ กลุ่มเกษตรกรอินทรีย์ กลุ่มผู้ใช้น้ำประตูปริมาณน้อย กลุ่มตลาดปลา กลุ่มผู้เลี้ยงควายทาม กลุ่มเก็บผักบัว กลุ่มประมง กลุ่มปลาร้า กลุ่มทอเสื่อจากผือ ผู้ประกอบการรีสอร์ท ผู้ประกอบการร้านอาหาร กลุ่มแพ และนักท่องเที่ยว (2) การเปลี่ยนแปลงของระบบนิเวศ พบว่า อ่างน้ำพาน ในอดีตอุดมสมบูรณ์ไปด้วยทรัพยากรทางธรรมชาติมากมาย ควบคู่ไปกับวิถีชีวิตของชุมชนรอบอ่างน้ำพาน ได้แก่ การจับปลา การทอเสื่อจากผือ เก็บหอย เก็บผักบัว เป็นการจับและเก็บมาเพื่อบริโภคในครัวเรือน เท่านั้น การเพิ่มมากขึ้นของประชากรในชุมชนทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโดยการบุกรุกทำลายป่าบุ่งป่าทามเพื่อการเกษตร การใช้สารเคมีทางการเกษตร การซื้อตปลาด้วยไฟฟ้า จับปลาในฤดูวางไข่ เหล่านี้ล้วนกระทบต่อระบบนิเวศและสิ่งแวดล้อมอ่างน้ำพาน (3) ปัญหาและผลกระทบ พบว่า จากการเปลี่ยนแปลงระบบนิเวศอ่างน้ำพาน มีผลกระทบต่อแหล่งอาหารทางธรรมชาติ คุณภาพน้ำเพื่ออุปโภค-บริโภค นอกจากนั้น “อ่างน้ำพาน” ยังมีการเปลี่ยนแปลงจำนวนพันธุ์สัตว์น้ำลดลง ด้วยสภาพปัจจุบันอ่างน้ำพานตื้นเขิน มีวัชพืชเพิ่มมากขึ้น พื้นที่อ่างลดลงเนื่องจากถูกบุกรุกทำการเกษตร และปัจจุบันการทำการเกษตรมีการพึ่งพาสารเคมีเพิ่มมากขึ้น ปัจจุบันอ่างน้ำพานมีท่าล่องแพ 3 แห่ง ซึ่งเป็นจุดดำเนินการก่อนการทำวิจัย (ท่าแพนาสะอาด – หายโศก ต.นาสะอาด, ท่าแพบ้านแมด ต.เชียงดา, ท่าแพตงผักเทียม ต.สร้างคอม) และได้ส่งผลกระทบกับอาชีพชาวประมง

รอบอ่างน้ำพาน ทำให้เกิดการร้องเรียน เรื่อง “ขยะ” ดังนั้น ในการศึกษาปัญหาและพัฒนา ศักยภาพการจัดการท่องเที่ยวแบบเดิม ของท่าแพ 3 แห่ง และผลการประเมินจากการทำ ประชาคม 10 หมู่บ้านรอบอ่างน้ำพาน พบว่า การจัดการท่องเที่ยวเป็นการบริการเน้นปริมาณ คน เพื่อหวังรายได้เศรษฐกิจเป็นหลัก โดยขาดการบริหารจัดการที่ดี มีมาตรฐาน ขาดกฎ ระเบียบ ส่งผลกระทบต่อด้านสิ่งแวดล้อม

2) ปัญหาและพัฒนา ศักยภาพการจัดการท่องเที่ยว พบว่า มีจำนวน 4 ฐาน ที่มีการ รวมกลุ่ม ได้แก่ (1) ฐานการเรียนรู้อนุรักษ์พันธุ์ปลา (2) ฐานการเรียนรู้เกษตรอินทรีย์ (3) ฐาน การเรียนรู้โรงเรียนชาวนาปลื้มน้อย และฐานเรียนรู้ที่ยังไม่มีการรวมกลุ่มเป็นเพียงผู้ประกอบ อาชีพตามวิถีชีวิตของตนเองในชุมชน ได้แก่ (1) ฐานการเรียนรู้เรื่องปลา (2) ฐานการเรียนรู้ ทอเสื่อจากผือ (3) ฐานการเรียนรู้ควายทาม (4) ฐานการเรียนรู้บัว (5) ฐานการเรียนรู้ประมง (6) ฐานการเรียนรู้ตลาดปลา (7) ฐานการเรียนรู้ที่พักและร้านค้า (8) ฐานการเรียนรู้โนน และระบบนิเวศ (9) ฐานการเรียนรู้กิจการท่าแพและร้านค้า (10) ฐานการเรียนรู้เครื่องดื่ม สมุนไพร ซึ่งฐานเรียนดังกล่าวข้างต้นนี้ ทีมวิจัยได้จัดอบรมการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เพื่อเตรียมความพร้อม และสร้างความร่วมมือในการจัดทำฐานเรียนรู้ จัดทำสื่อสารคดี จัดทำ ป้ายประชาสัมพันธ์ ป้ายชื่อฐานเรียนรู้ และป้ายนิเทศต่างๆ พร้อมร่วมกันกำหนดการทดลอง ท่องเที่ยวครั้งแรก ณ ชุมชนบ้านแมต โดยนายชำนาญ พันลำภักดีและนายบุญเริ่ม พลบุตร ได้เสนอตัวเป็นศูนย์กลางในการทำการทดลองการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ครั้งนี้

3) รูปแบบการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอ่างน้ำพานแบบมีส่วนร่วม บนรากฐาน เศรษฐกิจชุมชน พบว่า มีการดำเนินการจัดตั้งวิสาหกิจชุมชนการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอ่างพาน บ้านแมต มี นายบุญเริ่ม พลบุตร เป็นประธาน มีสมาชิก 56 คน มีข้อบังคับ กฎระเบียบของ กลุ่ม โดยมีศูนย์การบริหารงานและประสานงาน ทำหน้าที่บริหารการจัดการท่องเที่ยว ให้กับผู้รับบริการ ตั้งอยู่ท่าล่องแพบ้านแมต การบริการอาหารและที่พัก ด้านอาหาร เน้นการใช้ วัตถุดิบผลิตภัณฑ์ชุมชน ที่พักบริการเป็นแพสเตย์และโฮมสเตย์ เป็นหลัก ในการนี้ทีมนักวิจัย ร่วมกับกลุ่มวิสาหกิจชุมชนได้กำหนด เส้นทางท่องเที่ยว 2 วัน 1 คืน ค่าบริการ 1,350 บาท ต่อ คน รับนักท่องเที่ยวจำนวน 20 คน ขึ้นไป ทั้งนี้ กลุ่มวิสาหกิจชุมชนได้จัดทำสื่อสารคดี เพื่อประชาสัมพันธ์ และเสนอต่อวัฒนธรรมจังหวัดอุดรธานีของงบประมาณสนับสนุนและช่วย ส่งเสริมประชาสัมพันธ์ต่อไป

ดังนั้น ในการศึกษาการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอ่างน้ำพานบนรากฐานเศรษฐกิจชุมชน จากการศึกษาการเปลี่ยนแปลงระบบนิเวศและการพึ่งพาอ่างน้ำพานของชุมชน ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันได้นำไปสู่การแก้ไขปัญหาและพัฒนาศักยภาพการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศแบบมีส่วนร่วมบนรากฐานเศรษฐกิจชุมชน โดยชุมชนรอบอ่างน้ำพานจะต้องตระหนักถึงปัญหาที่มีผลกระทบและความสำคัญ เพื่อก้าวไปสู่ความยั่งยืนของระบบนิเวศและสิ่งแวดล้อมทั้งในด้านกายภาพ ชีวภาพ เศรษฐกิจ สังคม ควรแบ่งปันผลประโยชน์อย่างพอเพียงตลอดจนอยู่ร่วมกัน อย่างมีความสุขตลอดไป